

ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΛΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΟΥΣ ΑΝΗΛΙΚΟΥΣ. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Γέπος Βαγγέλης¹, Πάρλαλης Κ. Σταύρος,² Αλτάνης Παναγιώτης³

Περίληψη

Η Εθνική Αναφορά, σχετικά με τις Βιώσιμες Λύσεις για τους Ασυνόδευτους Ανηλίκους (2013), είναι η πρώτη ερευνητική και μελετητική προσπάθεια συγκέντρωσης, καταγραφής και προτεραιοποίησης των μεθόδων, των καλών πρακτικών και των μοντέλων επιχειρησιακού σχεδιασμού της καθημερινής ζωής και διαβίωσης των ασυνόδευτων ανηλίκων προσφύγων στην Κύπρο ή της ασφαλούς μετακίνησής τους σε άλλη χώρα της Ε.Ε. ή τρίτη χώρα, σε συμφωνία και εφαρμογή του εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου. Το παρόν άρθρο επιδιώκει την καταγραφή και περιγραφή των υπάρχουσών βιώσιμων λύσεων για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις τόσο των ενδιαφερομένων ασυνόδευτων ανηλίκων όσο και των εμπλεκόμενων φορέων, ώστε να αντιπαραβάλουμε τις εκφραζόμενες ανάγκες με τις διαθέσιμες βιώσιμες λύσεις.

Λέξεις - Κλειδιά: Ασυνόδευτοι ανήλικοι, Βιώσιμες λύσεις, Εθνική Αναφορά, Κύπρος.

Εισαγωγή

Η μετανάστευση υπάρχει από την αρχή ύπαρξης του ανθρώπου. Ο *Homo sapiens* ήταν ο πρώτος άνθρωπος ο οποίος μετανάστευσε, αφού άφησε την Αφρική για να μεταναστεύσει σε όλο τον κόσμο (Gugliotta, 2008). Από εκείνη την εποχή, οι άνθρωποι για πολλούς και διαφορετικούς λόγους δέχονται πολλές πιέσεις για να μετακινηθούν (De Groot, 2011). Η μετανάστευση μπορεί άλλοτε να επέλθει μετά από εθελούσια επιθυμία του κάθε ανθρώπου προκειμένου να διεκδικήσει μια καλύτερη ποιότητα ζωής (Benson & O'Reilly, 2009) και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης σε κάποια άλλη χώρα, ή μπορεί να επέλθει μετά από ένα γεγονός όπως είναι ο πόλεμος (Raghavan, 2007), ο εμφύλιος πόλεμος (Gammage, 2007), η γενοκτονία (Essa, 2011) ή άλλα γεγονότα που μπορούν να

-
1. Policy and Advocacy Officer, «Hope for Children» CRC Policy Center, Νομικός.
 2. Λέκτορας Κοινωνικής Εργασίας, PhD, Τμήμα Ψυχολογίας και Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος.
 3. Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής Εργασίας και Κοινωνικής Πολιτικής, PhD, Πρόεδρος Τμήματος Ψυχολογίας και Κοινωνικής Εργασίας, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος.

δυσκολέψουν την επιβίωση, όπως για παράδειγμα συνέβη με την Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 (Smith, 2014). *«Η μετανάστευση είναι αλληλένδετη με την ανθρώπινη φύση, η οποία αναζητά την περιπέτεια, αναζητά την ικανοποίηση των ονείρων και επιζητά λόγους να ελπίζει ακόμα και στις πιο δυσχερείς συνθήκες»* (Parker, 2007). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014), οι βασικές αιτίες της μετανάστευσης είναι η οικογένεια (32%), η εργασία (23%), η εκπαίδευση (22%) καθώς και άλλοι λόγοι (23%). Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD, 2014) επίσης υπογραμμίζει ότι η μετανάστευση των οικογενειών συνεχίζεται με την ίδια ένταση όπως και οι υπόλοιπες διεθνείς μεταναστευτικές ροές, καθώς η ύπαρξη παιδιών μέσα στην οικογένεια αποτελεί το μεγαλύτερο κίνητρο για τις οικογένειες (Bushin, 2009). Σε αντιδιαστολή, η μετανάστευση μέσα στις ζώνες ελεύθερης μετακίνησης αυξήθηκε κατά 10%, ενώ η μετανάστευση λόγω εργασίας μειώθηκε κατά 10%. Ποτέ ξανά στο παρελθόν αυτές οι τρεις βασικές μεταβλητές δεν είχαν να επιδείξουν παρόμοιες τάσεις. Αυτές είναι οι επανομαζόμενοι παράγοντες “ώθησης” και “έλξης” – η οικογένεια, η εργασία και τα δημόσια αγαθά μπορούν να “έλξουν” νέους μετανάστες, ενώ αντίθετα η φτώχεια, οι συρράξεις και οι καταστροφές μπορούν να “ωθήσουν” για να δημιουργήσουν μεταναστευτικές ροές (Parker, 2007).

Τις περισσότερες φορές η μετανάστευση είναι μια δύσκολη και επίπονη διαδικασία, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που μπορεί να επικρατούν, ειδικότερα για τις επιμέρους ομάδες που πιθανόν να εμπλέκονται στη μετανάστευση όπως, για παράδειγμα, τις γυναίκες (Πετράκου και Tatlidil, 2003), τα παιδιά και τους εφήβους (Παυλόπουλος κ.ά., 2015), τους ασυνόδευτους ανηλίκους (Οικονόμου, 2011), τους ηλικιωμένους (Αμνρά, 1994) καθώς και τα άτομα με αναπηρίες (Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης, 2012). Η ομάδα των ασυνόδευτων ανηλίκων είναι μια ομάδα η οποία διαρκώς αυξάνεται (Migration Policy Institute, 2016· Park, 2014) σε διεθνές επίπεδο. Το ίδιο παρατηρείται και στην Ευρώπη, όπου η βοήθεια που παρέχεται για την υποστήριξη των ασυνόδευτων ανηλίκων, συνεχώς αυξάνεται (European Union, 2015). Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι βρίσκονται σε μια ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση (Derluyn and Broekaert, 2008· Sourander, 1998), γι' αυτό άλλωστε η στήριξή τους είναι μια απαιτητική, πολύπλοκη και ευαίσθητη διαδικασία (Kohli, 2006). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ένα μείζον θέμα που αναδύεται ως μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις της εποχής μας, είναι η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών και συγκεκριμένα εκείνων που αφορούν τους ασυνόδευτους ανηλίκους.

Σε κάθε σχετική μελέτη, όπως ο προσδιορισμός προοπτικών για τη ζωή και τη διαβίωση των ασυνόδευτων ανηλίκων, ο θετικισμός των κανόνων υποχρεούται να συνομιλεί δημιουργικά με τον ρεαλισμό και τη βιωσιμότητα των διαθέσιμων λύσεων.

Με βάση την εθνική νομοθεσία, στην Κύπρο, που ακολουθεί πιστά τα διεθνή πρότυπα, «ασυνόδευτος ανήλικος» ορίζεται, ως το *«πρόσωπο ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών που φθάνει στη Δημοκρατία χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο πρόσωπο υπεύθυνο γι' αυτό σύμφωνα με νόμο ή έθιμο και καθ' ον χρόνο κανένα τέτοιο ενήλικο πρόσωπο δεν ασκεί στην πράξη την επιμέλειά του, και περιλαμβάνει ανήλικο που παύει να συνοδεύεται μετά την είσοδό του στο έδαφος της Δημοκρατίας»* (ο περί Προσφύγων Νόμος του 2000). Συχνά, ο/η ασυνόδευτος/η ανήλικος/η συνταξιδεύει με άλλους συγγενείς του/της (Κουγιάννου, 2015) ή/και με τον διακινητή του/της. Ως λόγοι αποχωρισμού και φυγής από τη χώρα προέλευσης καταγράφονται ο (εμφύλιος) πόλεμος, οι διώξεις, ο γενετήσιος ακρωτηριασμός για τα κορίτσια, η αναγκαστική στρατολόγηση, κ.ά. (Human Rights Watch, 2015). Οι άμεσες ψυχολογικές συνέπειες του αποχωρισμού, εκτός από επιπρόσθετο άγχος για τους ασυνόδευτους ανήλικους αιπτές ασύλου, συχνά λειτουργούν για τους ίδιους και ως δοκιμασία, ως όριο προς υπέρβαση.

Η σχετική ευρωπαϊκή και η διεθνής νομοθεσία, τυπικά δεσμευτική ή/και καθοδηγητικής μορφής μέσω κατευθυντηρίων γραμμών, έχουν πλέον κατακτήσει ένα επίπεδο σαφήνειας, συνοχής και επάρκειας. Ενδεικτικά, οι συνθήκες υποδοχής, ο αναβιβασμός του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού σε υπέρτατο κριτήριο κατά τη λήψη αποφάσεων που το αφορούν, η εξατομικευμένη φροντίδα και υποστήριξη κάθε ασυνόδευτου ανηλίκου ξεχωριστά, ο σεβασμός της ταυτότητας και του υποβάθρου του, η ανάπτυξη των κοινωνικών του δεξιοτήτων, η διάρκεια της βιώσιμης λύσης συνιστούν αρχές και κανόνες που έχουν θεσμοθετηθεί ή αναδιατυπωθεί από πληθώρα ευρωπαϊκών και διεθνών συμβάσεων, οργάνων και οργανισμών, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2007), το Συμβούλιο της Ευρώπης (Drammeh, 2010), τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (European Union, 2014), το Πρόγραμμα για τα Εξαφανισμένα Παιδιά στην Ευρώπη (Separated Children in Europe Programme, 2010) έως τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR, 2011) και την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UN Committee on the Rights of the Child, 2005).

Η βιωσιμότητα μιας λύσης για τους ασυνόδευτους ανήλικους δεν συνιστά σε καμία περίπτωση μία απόλυτη, μονιστική έννοια. Αντιθέτως, προκύπτει ως συνισταμένη πολλών και ποικίλων συνιστωσών, αντικειμενικών (π.χ. η κατάσταση στη χώρα προέλευσης ή η νομοθεσία της χώρας υποδοχής) και υποκειμενικών (π.χ. η επιθυμία του ανηλίκου προς επανένωση με μέλος της οικογένειάς του σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε.). Σε κάθε περίπτωση, η καθοριζόμενη βιώσιμη λύση πρέπει να παρουσιάζει: i) *διάρκεια*, δηλαδή μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, ii) *ανθεκτικότητα*, δηλαδή να αντέχει στις σύμφυτες στο καθεστώς του αποχωρισμένου από την οικογένειά του ασυνόδευτου

ανηλίκου ανατροπές και πιθανές ματαιώσεις, και iii) *ελαστικότητα*, δηλαδή να απορροφά τους κλυδωνισμούς της κρίσης εντός της οποίας διαβιεί ο ασυνόδευτος ανήλικος.

Η Εθνική Αναφορά σχετικά με τις Βιώσιμες Λύσεις για του Ασυνόδευτους Ανηλίκους (2013)⁴, είναι η πρώτη προσπάθεια συγκέντρωσης, καταγραφής και προτεραιοποίησης των μεθόδων, των καλών πρακτικών και των μοντέλων επιχειρησιακού σχεδιασμού της καθημερινής ζωής και διαβίωσης των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Κύπρο ή της ασφαλούς μετακίνησής τους σε άλλη χώρα της Ε.Ε. ή τρίτη χώρα, σε συμφωνία και εφαρμογή του εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου. Παράλληλα, εντός της Εθνικής Αναφοράς καταγράφονται πρωτογενώς, οι απόψεις των ενδιαφερομένων ασυνόδευτων ανηλίκων και των εμπλεκόμενων παρόχων υπηρεσιών δηλαδή, των Κοινωνικών Λειτουργών Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας και των Λειτουργών της ιδιωτικής στέγης Ασυνόδευτων Ανηλίκων Υπηκόων Τρίτων Χωρών “Home For Hope”, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού και Ανεξάρτητου Οργανισμού “Hope For Children” CRC Policy Center, που εδρεύει στη Λευκωσία.

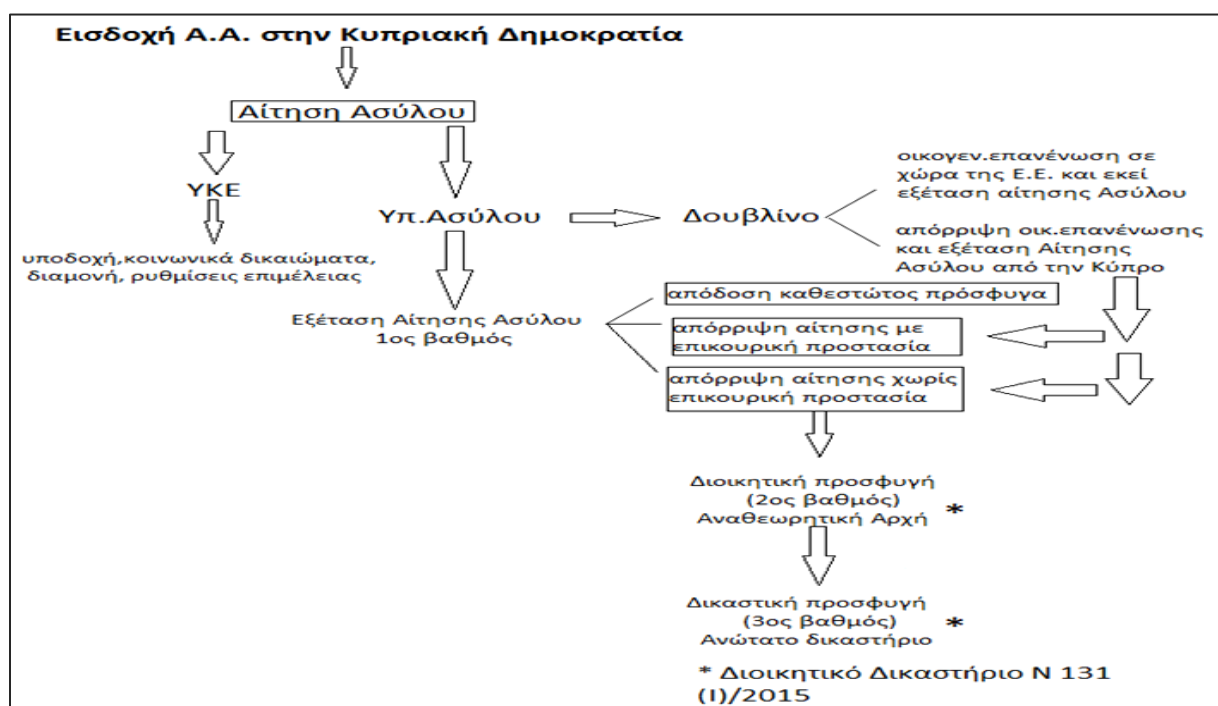
Μετά από τις παραπάνω διασαφηνίσεις, ακολουθεί η συγκριμένη καταγραφή και περιγραφή των υπάρχουσών βιώσιμων λύσεων, για τους ασυνόδευτους ανηλίκους. Καθώς όμως η διεθνής προστασία (άσυλο και συμπληρωματική προστασία, βλ. παρακάτω) επέχει ρόλο αίρεσης στον σχεδιασμό της όποιας βιώσιμης λύσης, θα προηγηθεί, κατά πρώτον μία σύντομη παρουσίαση του συστήματος εξέτασης αιτήσεων διεθνούς προστασίας, ειδικά για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, στην κυπριακή του εκδοχή. Εν συνεχεία, θα ανατρέξουμε στις απόψεις των ενδιαφερομένων ασυνόδευτων ανηλίκων και των εμπλεκόμενων φορέων ώστε, καταλήγοντας, να αντιπαραβάλουμε τις εκφραζόμενες ανάγκες με τις διαθέσιμες βιώσιμες λύσεις.

4. Η Εθνική Αναφορά συντάχθηκε στα πλαίσια σχετικού ευρωπαϊκού πιλοτικού προγράμματος για τους Ασυνόδευτους Ανηλίκους (2013) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και συγκεκριμένα της Διεύθυνσης Γενικών Εσωτερικών Υποθέσεων, Ταμείο Ασύλου και Μετανάστευσης. Την έκθεση συνέταξε εκ μέρους του «Hope For Children» CRC Policy Center, η κα Ραφαέλα Καμάσα ενώ, για την ολόπλευρη μελέτη των δεδομένων και την εξαγωγή συμπερασμάτων αναπτύχθηκε μία ευρεία συνεργασία μεταξύ των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας, της Υπηρεσίας Ασύλου, των Μελών της Συμβουλευτικής Επιτροπής του προγράμματος, υπό την καθοδήγηση των συντονιστών του προγράμματος, Irish Refugee Council και του δικτύου Separated Children in Europe Programme. Η Εθνική Αναφορά αποτελεί συστατικό τμήμα της Διεθνούς Αναφοράς στην οποία εγγράφονται ως μέλη-συντάκτες οργανώσεις και φορείς από 9 ευρωπαϊκές χώρες: Irish Refugee Council, UCD Dublin, Tusla (Ιρλανδία), UMF (Γερμανία), Defence for Children (Ολλανδία), Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (Ελλάδα), «Hope For Children» CRC Policy Center (Κύπρος), Human Rights League (Σλοβενία), Service Droits des Jeunes (Βέλγιο), The Children’s Society (Ηνωμένο Βασίλειο), People For Change (Μάλτα).

Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

Ο Προσφυγικός Νόμος Ν.6 (Ι)/2000 έχει εγκαθιδρύσει ένα συνεκτικό πλέγμα ρυθμίσεων όσον αφορά την εξέταση, απόδοση, απόρριψη και αναθεώρηση καθεστώτων διεθνούς προστασίας, ενώ παράλληλα αναφέρεται ρητά στους ασυνόδευτους ανηλίκους (Α.Α) ως ειδική κατηγορία αιτητών ασύλου, συγκροτεί και επιπαχύνει τις διαδικασίες προς όφελός τους και εγκαθιστά τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (ΥΚΕ) στο κέντρο του κυπριακού «συστήματος ασύλου», του οποίου τα βασικά στάδια, οι λειτουργίες και οι πιθανές εκβάσεις παρουσιάζονται στο ακόλουθο σχεδιάγραμμα 1.

Σχεδιάγραμμα 1

Μετά την είσοδο του ασυνόδευτου ανηλίκου στα εδάφη που ελέγχονται από την Κυπριακή Δημοκρατία και αφού εντοπιστεί από τις αστυνομικές αρχές, ενημερώνεται πάραυτα ο/η Διευθυντής/τρια των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας Κύπρου (Υ.Κ.Ε.), ο/η οποίος/α αναλαμβάνει την κηδεμονία του ασυνόδευτου ανηλίκου. Ο/Η Διευθυντής/τρια αναθέτει την υπόθεση σε Λειτουργό των Υ.Κ.Ε., ορίζοντάς τον εκπρόσωπό του και εξουσιοδοτώντας τον, όπως ασκεί τις πράξεις κηδεμονίας για λογαριασμό του. Ο κηδεμόνας του ασυνόδευτου ανηλίκου επιμελείται κατ' αρχάς της στέγασης, σίτισης και παροχής ειδών πρώτης ανάγκης. Τα καθήκοντα αυτά εκπληρώνονται, είτε από τις κρατικές Στέγες για ασυνόδευτους ανηλίκους, είτε από τις δύο ιδιωτικές Στέγες Παιδιών, που λειτουργεί ο Διεθνής, Ανθρωπιστικός και Ανεξάρτητος Οργανισμός "Hope For Children" CRC Policy Center, σε συνεργασία με τις Υ.Κ.Ε. Οι συγκεκριμένες Στέγες του Οργανισμού παρέχουν,

εκτός από την κάλυψη των βασικών αναγκών διαβίωσης, πολυεπίπεδη ψυχοκοινωνική στήριξη και προστασία προς τους ασυνόδευτους ανηλίκους, καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής τους σε αυτές, καθώς και μετά την αποχώρησή τους.

Αμέσως μετά την κάλυψη των πρώτιστων, βασικών αναγκών του ανηλίκου, υποβοηθείται από τον κηδεμόνα του (Λειτουργό των Υ.Κ.Ε.) ή/και τους εξειδικευμένους Λειτουργούς των Στεγών του “Hope For Children”, κατά την υποβολή αίτησης ασύλου/διεθνούς προστασίας. Παράλληλα, συγκεντρώνονται τα απαραίτητα δικαιολογητικά/ έγγραφα του ασυνόδευτου ανηλίκου, για υποβολή αιτήματος οικογενειακής επανένωσης με συγγενή που βρίσκεται σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε., στα πλαίσια της διαδικασίας που ορίζει ο Κανονισμός του Δουβλίνου (2013).

Αν το αίτημα οικογενειακής επανένωσης γίνει αποδεκτό από το άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε., τότε ο ανήλικος μετεγκαθίσταται σε αυτό, «μεταφέροντας» μαζί του το αίτημα ασύλου, το οποίο θα εξεταστεί από τη χώρα μετεγκατάστασής του. Αν το αίτημα οικογενειακής επανένωσης απορριφθεί, τότε το αίτημα ασύλου εξετάζεται από τη χώρα υποδοχής, δηλαδή την Κύπρο. Σε αυτή τη φάση, τα ενδεχόμενα είναι:

- (i) απόδοση καθεστώτος αναγνωρισμένου πρόσφυγα (παροχή ασύλου) που, ως γνωστό, παρέχει ισότιμα δικαιώματα με τους πολίτες των χωρών της Ε.Ε,
- (ii) μη απόδοση καθεστώτος αναγνωρισμένου πρόσφυγα και, αντ' αυτού, απόδοση καθεστώτος συμπληρωματικής προστασίας – το οποίο συνιστά την αμέσως υποδεέστερη, από άποψη αποδιδόμενων δικαιωμάτων, μορφή διεθνούς προστασίας και συνεπάγεται πλήρη δικαιώματα διαμονής και εργασίας στην Κυπριακή Δημοκρατία, και απόρριψη κάθε είδους διεθνούς προστασίας.
- (iii) Η τελευταία περίπτωση, που αποτελεί και την πιο σπάνια στην Κύπρο, δεν συνεπάγεται σε καμία περίπτωση απέλαση, καθώς, προκειμένου για ανηλίκους, κάτι τέτοιο απαγορεύεται από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Τέλος, στις δύο περιπτώσεις απόρριψης (ii και iii), η κυπριακή νομοθεσία προβλέπει ένα διπλό μηχανισμό διοικητικής και δικαστικής προσφυγής αναθεώρησης, με πυλώνες την Αναθεωρητική Αρχή Ασύλου και το Ανώτατο Δικαστήριο.

Σε νεότερη τροποποίηση της σχετική νομοθεσίας, προβλέπεται η μεταφορά των σχετικών αρμοδιοτήτων σε Διοικητικό Δικαστήριο, για το Άσυλο (Νόμος 131 (I) 2015).

Πέρα από τη στοιχειώδη δόμηση του παραπάνω μηχανισμού καθώς και την αυτονόμη πρόβλεψη θεμελιωδών διαδικασιών κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής φροντίδας, η κυπριακή προσφυγική νομοθεσία αρκείται σε χαρακτηριστικά/ γενικές προβλέψεις, όπου δεν αναφέρεται ρητά

στις βιώσιμες λύσεις, ενώ παραμένει το δυσαναπλήρωτο και θεσμικά επώδυνο κενό του καταργηθέντος καθεστώτος προστασίας για ανθρωπιστικούς λόγους (π.χ. λόγω σοβαρών παθήσεων, θυμάτων εγκληματικών πράξεων, κ.ά.).

Οι βιώσιμες λύσεις στην Κύπρο

Οι βιώσιμες λύσεις για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, που διαμένουν μέχρι νεωτέρας στην Κύπρο, είναι τρεις: (i) Εθελούσια επιστροφή στη χώρα προέλευσης, (ii) Μετάβαση σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε. (μέσω οικογενειακής επανένωσης) και (iii) Παραμονή στην Κυπριακή Δημοκρατία.

(i) Εθελούσια επιστροφή στη χώρα προέλευσης

Η Κυπριακή Δημοκρατία δεν εφαρμόζει απελάσεις ασυνόδευτων ανηλίκων, επιμένοντας σε μία εμπροσθοβαρή για τα δικαιώματα του παιδιού εφαρμογή της σχετικής Διεθνούς Σύμβασης και ερμηνεύοντας το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού⁵, υπό την άποψη της αρχής *favor minoris*. Η μόνη περίπτωση, που ο ασυνόδευτος ανήλικος αιτητής ασύλου ή μη (είτε γιατί απορρίφθηκε η αίτηση είτε γιατί δεν την υπέβαλε ποτέ) επιστρέφει στην χώρα προέλευσης, είναι η εθελούσια επιστροφή, υπό συγκεκριμένες και αυστηρές προϋποθέσεις.

Αν και δεν υφίσταται επίσημα διατυπωμένη μεθοδολογία ή σχετικά πρωτόκολλα, υπό το φως των καθολικά παραδεδεγμένων διεθνών κανόνων, πρώτιστο κριτήριο είναι η φυσική, υλική και θεσμική ασφάλεια του ασυνόδευτου ανηλίκου, που επιστρέφει στη χώρα προέλευσής του. Έτσι, η χώρα προέλευσης πρέπει να είναι ασφαλής, ή κατ' ελάχιστον, η περιοχή στην οποία επανεγκαθίσταται ο ανήλικος να μην προσβάλλεται από τους παράγοντες κινδύνου που ώθησαν προηγουμένως τον ανήλικο σε φυγή.

Επίσης, ο ασυνόδευτος ανήλικος πρέπει να επανέλθει σε ασφαλές οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, όπου αποκαθίστανται τα θεμελιώδη ατομικά και κοινωνικά του δικαιώματα και γίνεται ξανά δυνατή η κάλυψη των βασικών αναγκών του όπως, η στέγαση, η σίτιση, η εκπαίδευση και η οικογενειακή ζωή. Άλλωστε, συχνά, ο επαναπατρισμός έχει ως κίνητρο την επανασύνδεση με την οικογένεια, από την οποία αποχωρίστηκε ο ανήλικος.

5. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, αρ. 3, παρ. 1: «*Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίτως υπόψη το συμφέρον του παιδιού.*»

Ο εθελούσιος επαναπατρισμός σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται την παύση της παρακολούθησης του ασυνόδευτου ανηλίκου. Η επιστροφή στην πατρίδα οφείλει να συνοδεύεται από σχετικό σχεδιασμό επανένταξης του ασυνόδευτου ανηλίκου στη χώρα του, από την οποία ενδεχομένως απουσιάζει για μεγάλο διάστημα. Συνεπώς, παράλληλα με την επιστροφή, η χώρα υποδοχής οφείλει να ενεργοποιεί μηχανισμούς παρακολούθησης και αξιολόγησης της διαβίωσης του ανηλίκου στη χώρα προέλευσης. Διαφορετικά, αναστέλλεται κάθε έννοια ανθρωπιστικής παρέμβασης, η οποία κατατείνει στην αποκατάσταση των παραβιασμένων δικαιωμάτων του ασυνόδευτου ανηλίκου.

Συμπερασματικά, στο πλαίσιο «της εθελούσιας επιστροφής στη χώρα προέλευσης για τους ασυνόδευτους ανηλίκους», ως βιώσιμης λύσης, το βέλτιστο συμφέρον και η διασφάλιση της ανάληψης της φροντίδας του ανηλίκου αποτελούν οριζόντιες αρχές, συμπληρωματικές του δικαιώματος του ανηλίκου να εκφράζει τις απόψεις του και να διατηρεί την ταυτότητα και το υπόβαθρό του.

iii) Μετάβαση σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε. (μέσω οικογενειακής επανένωσης)

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η ratio της συγκεκριμένης λύσης, ακολουθεί η σύντομη και σχηματική περιγραφή της, με τη μορφή παραδείγματος: *ο ασυνόδευτος ανήλικος Ζ, από τη Συρία, εισήλθε στην Κυπριακή Δημοκρατία μέσω των κατεχομένων εδαφών της, όπου έφτασε από θαλάσσης, μέσω των ακτών της Τουρκίας. Ο ασυνόδευτος ανήλικος υποβάλει αίτηση για άσυλο στην Λευκωσία, ενώ ο πατέρας του, που διαμένει στη Γερμανία, έχει ήδη αναγνωριστεί ως πρόσφυγας εκεί. Ο ασυνόδευτος ανήλικος, εφόσον πληροί τις τυπικές προϋποθέσεις, έχει δικαίωμα να μετεγκατασταθεί στη Γερμανία και να επανασυνδεθεί με τον πατέρα του, «μεταφέροντας» μαζί του την αίτηση ασύλου, που έχει υποβάλει στην Κύπρο. Η Γερμανία είναι πλέον αρμόδια για την εξέταση της αίτησης ασύλου του ασυνόδευτου ανηλίκου.*

Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, μέσω του Κανονισμού Δουβλίνο III, καθορίζει λεπτομερώς τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης της παραπάνω διαδικασίας και συγκεκριμένα της ταυτοποίησης των μελών της οικογένειας, της ταυτοποίησης και του ελέγχου των οικογενειακών σχέσεων, της ταυτοποίησης ικανότητας ανάληψης της ευθύνης του ασυνόδευτου ανηλίκου εκ μέρους των μελών της οικογένειάς του. Η έννοια της οικογένειας ρυθμίζεται από τον Κανονισμό του Δουβλίνου ως σχετικά ευρεία, έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει γονείς, ενήλικα αδέρφια, θείους/ες.

Και στην περίπτωση της «μετάβασης σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε. (μέσω οικογενειακής επανένωσης)» ως βιώσιμης λύσης για τους ασυνόδευτους ανηλίκους, το βέλτιστο συμφέρον και η

ασφάλεια του επανασυνδεόμενου με την οικογένειά του ασυνόδευτου ανηλίκου αποτελούν πρώτιστη ευθύνη και προτεραιότητα για τις συνεργαζόμενες χώρες και δημόσιες αρχές.

iii) Παραμονή στην Κυπριακή Δημοκρατία

Πέραν του διαστήματος εν αναμονή απόφασης επί της αίτησης διεθνούς προστασίας, ο ασυνόδευτος ανήλικος δύναται να παραμείνει στην Κυπριακή Δημοκρατία εφόσον του έχει αποδοθεί άσυλο ή κάποιο από τα καθεστώτα διαμονής και εργασίας (συμπληρωματική προστασία, καθεστώς προστασίας θυμάτων trafficking). Η συγκεκριμένη βιώσιμη λύση, ιδίως όταν αποτελεί συνειδητή επιλογή από τον ασυνόδευτο ανήλικο, μεταμορφώνει το απλό νομικό γεγονός της παροχής καθεστώτος παραμονής, σε ένα καθοριστικό σταθμό στη ζωή του γενικώς. Άλλως, αποτελεί έσχατη επιλογή σε περιπτώσεις όπου έχει απορριφθεί αίτηση οικογενειακής επανένωσης σε άλλο Κράτος Μέλος της Ε.Ε. αποδυναμώνοντας τη βούληση και τα δικαιώματα του ανηλίκου.

Σε κάθε περίπτωση, η παραμονή στην Κύπρο, προκειμένου να μην μετατραπεί σε ανασταλτικό ή ακόμα και αρνητικό παράγοντα για την περαιτέρω εξέλιξη του ανηλίκου, πρέπει να υπακούει στους στόχους της κοινωνικής ένταξης, της κοινωνικής συμμετοχικότητας και της ισοτιμίας. Σε αυτή την περίπτωση, γίνεται αντιληπτό ότι η αποκατάσταση των ουσιαστικά περιορισμένων πλέον δικαιωμάτων του ασυνόδευτου ανηλίκου, πρέπει να πραγματοποιείται με γενναιότητα και πληρότητα από τις τοπικές αρχές. Αλλιώς, η «γκετοποίηση» και η ανισοτιμία σε μία κοινωνία που παρουσιάζει ήδη πολλές διαφορετικές ταχύτητες, είναι πολύ πιθανό να στρέψουν τον ανήλικο σε αιραπούς ζημιογόνες και για τον ίδιο και για τον τοπικό κοινωνικό σχηματισμό.

Η Δράση Στεγών Ασυνόδευτων Ανηλίκων Υπηκόων Τρίτων Χωρών, «Home For Hope»: παρέμβαση οργανωμένη, πολυεπίπεδη με εξειδικευμένα σχέδια φροντίδας

Το «Hope For Children» CRC Policy Center, από το 2014, λειτουργεί τμηματικά δύο ιδιωτικές Στέγες Ασυνόδευτων Ανηλίκων Υπηκόων Τρίτων Χωρών, με την ονομασία «Home For Hope», στις οποίες κατά τη διαμονή ασυνόδευτων ανηλίκων, υπό οποιοδήποτε καθεστώς στην Κύπρο, υπό την ευθύνη του Κράτους (είτε διαμένουν προσωρινά ως αιτητές ασύλου είτε ως κάτοχοι καθεστώτων προστασίας) παρέχει υπηρεσίες ολιστικής και οριζόντιας φροντίδας.

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που διατελούν υπό την κηδεμονία των Υ.Κ.Ε. διαμένουν είτε στις κρατικές στέγες ασυνόδευτων ανηλίκων που βρίσκονται στη Λάρνακα (χωριστά αγόρια και κορίτσια), είτε σε ανάδοχες οικογένειες -θεσμός που βρίσκεται ακόμα σε εμβρυακό επίπεδο στην Κύπρο- ή στις δύο ιδιωτικές Στέγες «Home For Hope», του «Hope For Children» CRC Policy Center, αποκλειστικά για

αγόρια, που λειपुरγούν σε συνεργασία με τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας και με τη συγχρηματοδότηση των Ταμείων Εσωτερικών Υποθέσεων 2014-2020 (90%), τα οποία διαχειρίζεται το Υπουργείο Εσωτερικών και της Κυπριακής Δημοκρατίας (10%). Η πρώτη Στέγη, δυναμικότητας 24 θέσεων, ιδρύθηκε το 2014 ενώ η δυναμικότητα διπλασιάστηκε με τη δημιουργία δεύτερης Στέγης στον ίδιο χώρο, τον Φεβρουάριο του 2016.

Οι Στέγες «Home For Hope», εντάσσονται σε μία ολιστική οπτική αντιμετώπισης των αναγκών των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Κύπρο, ακριβώς διότι καμία βιώσιμη λύση δεν βασίζεται μόνο στην κάλυψη της ανάγκης, απλώς, στέγασης και σίτισης. Το «Hope For Children» CRC Policy Center αναπτύσσει έναν τριφασικό σχεδιασμό για κάθε ασυνόδευτο ανήλικό ξεχωριστά μέσα από το σχήμα «Εισδοχή-Παραμονή-Αναχώρηση» το οποίο αντιστοιχεί στο τρίπτυχο «Αποκατάσταση-Ένταξη-Βιώσιμη Λύση».

Κατά την ένταξη του ασυνόδευτου ανηλίκου στο «Home For Hope», η έμφαση δίνεται στην αποκατάσταση σε όλα τα επίπεδα: ψυχολογικό, φυσικό, δικαιωματικό. Καταγράφεται το οικογενειακό, κοινωνικό, ιατρικό ιστορικό του ανηλίκου, παρέχεται υποβοήθηση προς τις υπηρεσίες κατά τις διαδικασίες εκτίμησης ηλικίας, παρέχονται υπηρεσίες νομικής υποστήριξης και ψυχοκοινωνικής συμβουλευτικής ή και θεραπείας και συγκροτείται το Ατομικό Σχέδιο Φροντίδας του ανηλίκου, σε συνεργασία με τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας.

Μετά το αρχικό διάστημα της διαμονής τους στις Στέγες, αναπτύσσεται ένας ενταξιακός προγραμματισμός, με άξονα την ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων. Η συμμετοχή των ασυνόδευτων ανηλίκων στη δημόσια ή ιδιωτική εκπαίδευση, η παράδοση μαθημάτων ξένων γλωσσών, τεχνών, οι αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες προσδίδουν στην ημερήσια διάταξη του σχεδιασμού δημιουργικότητα και ποικιλία. Σε αυτή τη φάση, η νομική υποστήριξη του ασυνόδευτου ανηλίκου, όσον αφορά το αίτημα διεθνούς προστασίας και οικογενειακής επανένωσης, συνιστά σταθερή παράμετρο, ενώ η ψυχολογική υποστήριξη και θεραπεία διανύουν ίσως την πιο κρίσιμη φάση τους.

Η αναχώρηση του ασυνόδευτου ανηλίκου από τη Στέγη, εφόσον δεν έχει επέλθει ενηλικότητα, οπότε η αναχώρηση είναι μονόδρομος, συνοδεύεται από την υλοποίηση της βέλτιστης υφιστάμενης βιώσιμης λύσης. Έτσι, ο ασυνόδευτος ανήλικος αναχωρεί είτε προκειμένου να μετεγκατασταθεί σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε., είτε γιατί θα διαμείνει σε συγγενείς του που ανέλαβαν την ευθύνη του στην Κύπρο, είτε, σπανιότερα, λόγω αναδοχής είτε ακόμα πιο σπάνια εθελούσιας επιστροφής στη χώρα προέλευσης. Πριν όμως από όλες αυτές τις εκδοχές, οι εξειδικευμένοι Λειτουργοί του «Hope For Children» CRC Policy Center, συνεπικουρούν τις κρατικές υπηρεσίες κατά τον εντοπισμό συγγενών των ανηλίκων εντός της Ε.Ε. και συνεκτιμούν τη δυνατότητα ανάληψης εκ μέρους τους της

ευθύνης του ανηλίκου, και προετοιμάζουν τον ασυνόδευτο ανήλικο στη μετάβασή του προς την ενηλικίωση. Ακόμα και μετά την αποχώρηση ή ακόμα και μετά την ενηλικίωση, η υποστήριξη προς τον αποχωρήσαντα δεν παύει. Αντιθέτως, η υποστήριξη στην αγορά εργασίας, στη στέγαση, στις αιτήσεις για κρατικό βοήθημα κ.ά. εμπίπτουν σε κάποιες από τις υπηρεσίες.

Το «Hope For Children» CRC Policy Center, αξιοποιώντας και αναπτύσσοντας περαιτέρω την συσσωρευμένη του εμπειρία, βρίσκεται ήδη σε τροχιά επέκτασης της δραστηριότητάς του. Η επιμονή στην εξειδίκευση του εμπλεκόμενου προσωπικού, στην εξατομικευμένη αντιμετώπιση των ασυνόδευτων ανηλίκων και στην ολιστική οπτική των παρεμβάσεών του προσφέρουν πλούσια και απτά αποτελέσματα, συνεισφέροντας έτσι όχι μόνο στους ίδιους ασυνόδευτους ανηλίκους, αλλά και ευρύτερα στους κοινωνικούς φορείς και στην τοπική κοινωνία της Κύπρου και στις χώρες της Ε.Ε. που ενδεχομένως θα τους υποδεχτούν. Επιπλέον, οι συγκεκριμένες πολιτικές μπορούν να αποτελέσουν καλές πρακτικές, για χώρες οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν με τη δέουσα προσοχή την ευάλωτη ομάδα των ασυνόδευτων ανηλίκων.

Μεθοδολογία έρευνας

Η μεθοδολογία της έρευνας αναλύεται: (α) στη θεωρητική έρευνα, δηλαδή στη συγκριτική επισκόπηση της ευρωπαϊκής και διεθνούς νομοθεσίας, νομολογίας και βιβλιογραφίας σε μία κατεύθυνση συγκέντρωσης, συγκρότησης και εμβάθυνσης ενός corpus γνώσης και κανονισμών, (β) στην επιτόπια πρωτογενή έρευνα, δηλαδή στην καταγραφή των απόψεων των άμεσα ενδιαφερομένων (ασυνόδευτων ανηλίκων) καθώς και των εμπλεκόμενων μερών (παρόχων υπηρεσιών δημόσιου και ιδιωτικού τομέα). Υιοθετήθηκε η συλλογή δεδομένων με τη χρήση τριών διαφορετικών μεθόδων: της συνέντευξης, των ομάδων εστίασης (focus groups) και του ερωτηματολογίου.

Οι ατομικές συνεντεύξεις και τα focus groups αποτέλεσαν ένα κομβικό εργαλείο, καθώς πραγματοποιήθηκαν 11 ατομικές συνεντεύξεις με Ασυνόδευτους Ανηλίκους, οι οποίοι διαμένουν/διέμεναν στη Στέγη «Home For Hope». Η συγκεκριμένη μέθοδος των συνεντεύξεων επελέγη διότι επιτρέπει στον ερευνητή να αντιλήσει από τους ερωτώμενους τις αντιλήψεις τους και την εμπειρία τους πάνω στα θέματα που διερευνώνται. Επιπλέον, μπορεί να γίνει κατανοητό, *πώς* και *γιατί* έχουν αυτή τη συγκεκριμένη αντίληψη (King 2002, στο Cassell και Symon, 2004).

Δημιουργήθηκαν και συνεδρίασαν δύο ομάδες εστίασης, στις οποίες συμμετείχαν πέντε εκπρόσωποι των Υ.Κ.Ε. (κεντρικά γραφεία και εργαζόμενοι πεδίου), ένας/μία care provider του

«Hope For Children» CRC Policy Center και έντεκα ασυνόδευτοι ανήλικοι. Στις ομάδες εστίασης μπορούν να ληφθούν πολλά επιχειρήματα, καθώς και να παρουσιαστούν στη συζήτηση πολλές αντικρουόμενες απόψεις και ιδέες (Macnaghten and Myers, στο Seale et al, 2004). Αυτή η μέθοδος μπορεί να φέρει στην επιφάνεια πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες, ειδικά σε αυτή τη μελέτη στην οποία εμπλέκονται ιδιαίτερες και προσωπικές λεπτομέρειες και ιστορίες. Οι στόχοι των ομάδων εστίασης ήταν, αφ' ενός η καταγραφή, όπως παραπάνω, αλλά ιδιαιτέρως σε ένα πλαίσιο ανταλλαγής απόψεων, ενώπιος-ενωπίω, όπως αναφέρονται στο επόμενο κεφάλαιο. Η σύσταση, μεικτή ή αμιγής, των συγκεκριμένων ομαδικών συνεδριών ποίκιλε.

Στο επίπεδο της καταγραφής γνώμης, απεστάλησαν ερωτηματολόγια για να συμπληρωθούν από εμπλεκόμενους φορείς ενός ευρύτερου πεδίου. Τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν σε τρεις φροντιστές (care providers) του «Hope For Children» CRC Policy Center και ένα ερωτηματολόγιο απεστάλη σε εκπρόσωπο του Επιτρόπου Διοικήσεως και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ πραγματοποιήθηκε και μία απευθείας συνέντευξη με Λειτουργό Προστασίας του Παιδιού του «Hope For Children» CRC Policy Center. Ο στόχος των ερωτηματολογίων ήταν η καταγραφή απόψεων του/της ερωτώμενου/ης, επί ζητημάτων καθορισμού της ουσίας και της διαδικασίας των βιώσιμων λύσεων για τους ανηλίκους.

Δημογραφικά στοιχεία

Τα δημογραφικά στοιχεία της έρευνας που αναφέρονται στους ασυνόδευτους ανηλίκους είναι του 2014. Η συγκεκριμένη περίοδος θεωρείται καθοριστική, όσον αφορά τη διαμόρφωση της τρέχουσας εικόνας των προσφυγικών ροών προς την Κύπρο. Συνεπώς αποτελούν ένα κρίσιμο δείγμα, που αναλογικά προσομοιάζει αρκετά στη σημερινή κατάσταση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, το 2014, 43 ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτήθηκαν διεθνούς προστασίας, εκ των οποίων 31 αγόρια και 12 κορίτσια, μέσου όρου ηλικίας 16-17 ετών. Οι χώρες προέλευσης ανήκουν στο ευρύτερο εμπόλεμο τόξο Μ. Ανατολής-Αφρικής. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ένα από τα αρνητικά ευρήματα της μελέτης είναι η απουσία βάσης δεδομένων ειδικά για ασυνόδευτους ανηλίκους αιτητές διεθνούς προστασίας. Σχετικά στοιχεία διαθέτει μόνο η ιδιωτική Στέγη «Home For Hope», που ωστόσο υπολείπονται των συνολικών, καθώς στα στοιχεία αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που διαβιούν εκτός της Στέγης.

Ανάλυση δεδομένων

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μία αρχική πρωτογενή καταγραφή των απόψεων, θέσεων και τοποθετήσεων των ερωτώμενων (ανηλίκων και παρόχων) επί των ισχυουσών διαδικασιών. Η ανάλυση η οποία υιοθετήθηκε συνίσταται στην κατηγοριοποίηση των απόψεων, με βάση την κάθε

κρινόμενη διαδικασία. Η ανάλυση έγινε σε κάθε νοηματική ενότητα, η οποία κωδικοποιήθηκε σύμφωνα με το περιεχόμενό της. Η τεχνική δημιουργίας κωδικών οδήγησε στο να αποκτήσουμε πιο ξεκάθαρη εικόνα του υλικού που συγκεντρώθηκε στο σύνολό του. Στη συνέχεια, κωδικοί με κοινό σκεπτικό (concept) μπήκαν κάτω από το ίδιο πλαίσιο, ώστε να διαμορφώσουν ευρύτερες κατηγορίες κωδικών, με κοινό περιεχόμενο. Μέσα από αυτή την τακτική, κατέστη πιο εύκολο να αναλυθεί κάθε μια από τις ομάδες με τους κωδικούς και να εξαχθούν συμπεράσματα από κάθε μία ομάδα ξεχωριστά. Η ανάλυση των θέσεων αυτών, υπό κοινωνιολογικό, ψυχολογικό και λοιπό συναφές πρίσμα, είναι μία δευτερογενής διαδικασία στην οποία δεν επεκτάθηκε η παρούσα καταγραφή.

Οι απόψεις επί της πραγματικότητας και η πραγματικότητα των απόψεων

Η διερεύνηση των απόψεων των ασυνόδευτων ανηλίκων που διαμένουν στις Στέγες «Home For Hope», για τις βιώσιμες λύσεις για το μέλλον τους, καθώς και των παρόχων υπηρεσιών του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα επί των βιώσιμων λύσεων, δηλαδή των δύο άμεσα συνδεδεμένων μερών εντός της σχέσης, εκτός από υποχρέωση ενός συντεταγμένου συστήματος αποτελεί και τη λυδία λίθο για την αποτελεσματικότητά του. Παρακάτω παρατίθενται, κατ' αρχάς ομαδοποιημένες και εν συνεχεία αντιπαραβαλλόμενες, οι απόψεις (i) των παρόχων υπηρεσιών και (ii) των ασυνόδευτων ανηλίκων. Τα παρατιθέμενα ευρήματα είναι ενδεικτικά και ίσως τα πιο χαρακτηριστικά και υπομνηματίζονται με μία «λέξη κλειδί».

(i) Απόψεις παρόχων υπηρεσιών: Λειτουργοί των Υ.Κ.Ε. και εξειδικευμένοι Λειτουργοί των Στεγών «Home For Hope».

- *«Οπδήποτε επηρεάζει τη ζωή ενός ανηλίκου ακόμα και μετά την αποχώρησή του από τη στέγη» (διάρκεια)*
- *«Βιώσιμη λύση είναι η βιώσιμη για το Κράτος που την καθορίζει» (ανταπόκριση)*
- *«Δοκιμασία, πρόκληση» (συμπάθεια)*
- *«Τελικός προορισμός» (στόχος)*

(ii) Απόψεις ασυνόδευτων ανηλίκων

- *«Να είμαι με την οικογένειά μου» (οικογένεια)*
- *«Να επιστρέψω στην πατρίδα μου» (πατρίδα)*
- *«Να μείνω στην Κύπρο γιατί δεν έχω επιλογές στη χώρα μου» (προοπτική)*
- *«Να πάω σε άλλη χώρα» (συνέχεια)*

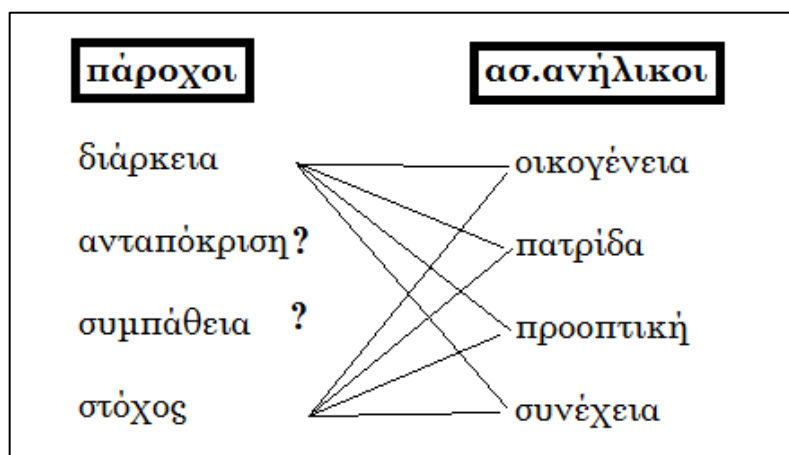
Με βάση τις «λέξεις-κλειδιά» που συμπυκνώνουν την κάθε άποψη, προκύπτει το επιγραμματικό σχεδιάγραμμα 2:

Σχεδιάγραμμα 2

πάροχοι	ασ.ανήλικοι
διάρκεια	οικογένεια
ανταπόκριση	πατρίδα
συμπάθεια	προοπτική
στόχος	συνέχεια

Μέσω της εξ αντιδιαστολής παρατήρησης αυτών των δύο στήλων, προκύπτουν κάποια πρώτα συμπεράσματα, η διαδρομή των οποίων μπορεί να αποτυπωθεί στο σχεδιάγραμμα 3:

Σχεδιάγραμμα 3

Η *διάρκεια* μια βιώσιμης λύσης, όπως αυτή προκρίνεται από τους παρόχους υπηρεσιών, συναντά λογικά την ανάγκη ενός ασυνόδευτου ανηλίκου να επιστρέψει ή να επανενωθεί με την *οικογένειά* του, όπως επίσης την (εθελούσια) επιστροφή στην *πατρίδα* του, με την *προοπτική* μιας καλύτερης ζωής και τη *συνέχεια* της ζωής του σε ένα άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε. Ο *στόχος* που συνιστά ο τελικός επιθυμητός προορισμός συναντάται υπό προϋποθέσεις επίσης με όλες τις «λέξεις-κλειδιά» της απέναντι στήλης. Ωστόσο, το εύρος των δυνατοτήτων ή/και της προθυμίας *ανταπόκρισης* ενός Κράτους-Μέλους της Ε.Ε. αποτελεί συνάρτηση πολλών παραγόντων, που δεν εξασφαλίζει πάντα ή συχνά τη συνάντηση της κρατικής παρέμβασης με τις επιθυμίες των ασυνόδευτων ανηλίκων. Το ίδιο

ερωτηματικό παραμένει και μεταξύ της κατανόησης και της *συμπάθειας*⁶, από πλευράς παρόχων και της τελικής έκβασης της υπόθεσης κάθε ασυνόδευτου ανήλικου.

Οι βιώσιμες λύσεις και η βιώσιμη λύση: εξατομίκευση και εξειδίκευση

Εκτός από έναν σημαντικό ανθρωπολογικό προβληματισμό, η παραπάνω αντιπαραβολή ήδη προϊδεάζει για τις κατευθυντήριες γραμμές, επί των οποίων πρέπει να σχεδιάζεται και να περαιώνεται μία βιώσιμη λύση για τον κάθε ασυνόδευτο ανήλικο. Κατ' αρχήν, ο καθορισμός μίας βιώσιμης λύσης συνιστά μία διαδικασία *ad hoc*, αντί για ένα μηχανιστικό απότοκο της εφαρμογής ενός γενικού πλαισίου κανόνων, πολύ δε περισσότερο ακριβώς γιατί οι ενδιαφερόμενοι είναι παιδιά. Προς τούτο, σημαντικοί παράγοντες πρέπει να συνεξετάζονται σε μία διαλεκτική σχέση μεταξύ τους και σε καμία περίπτωση σαν “κουτάκια” μιας λίστας που πρέπει να συμπληρωθούν. Ως τέτοιοι παράγοντες περιγράφονται από την Έγγραφο Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR, 2008), μεταξύ άλλων, οι εξής: *οικογενειακή κατάσταση, κατάσταση χώρας προέλευσης, διαθέσιμες ρυθμίσεις ασφαλούς περιβάλλοντος, πιθανοί κίνδυνοι, κοινωνική ένταξη στη χώρα υποδοχής, σωματική και ψυχική υγεία, προσωπική και πολιτισμ(τ)ική ανάπτυξη, ιδιαίτερες περιστάσεις υπέρ/εναντίον, ηλικία και ωριμότητα*.

Έπειτα από όλες τις προηγούμενες διευκρινίσεις, η παράθεση και μελέτη των τριών ρυθμιζόμενων βιώσιμων λύσεων που παρέχει η Κυπριακή Δημοκρατία, αποκτά ένα συμπαγές και ασφαλές πλαίσιο.

Συζήτηση – Βιώσιμες λύσεις στην Κυπριακή Δημοκρατία: νομοθεσία και πραγματικότητα

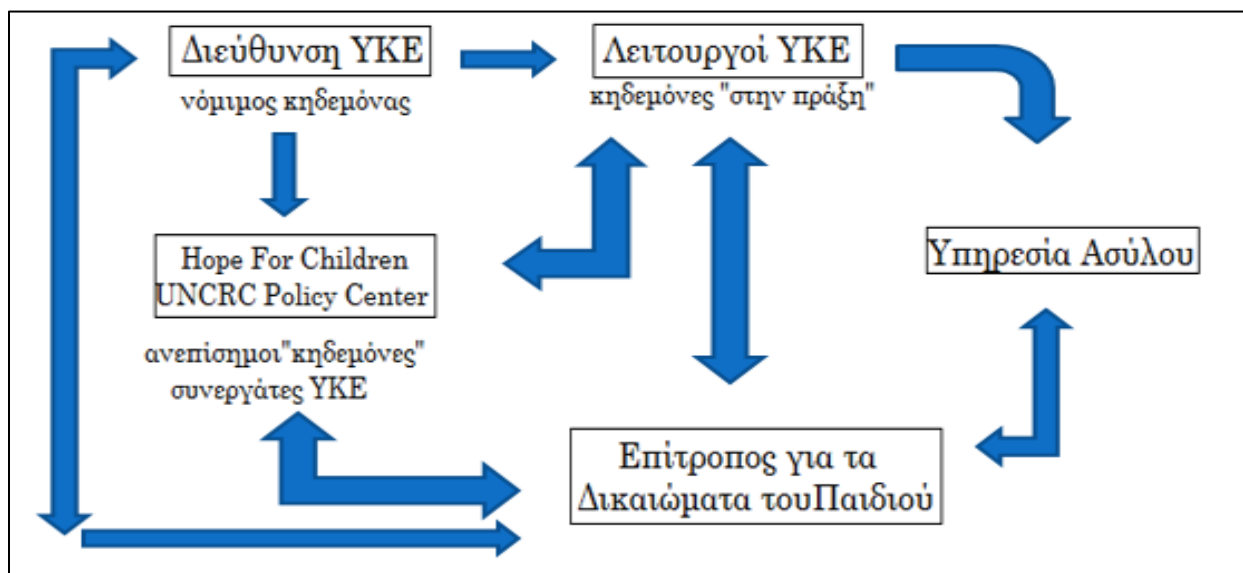
Κατόπιν της παρουσίασης της πλούσιας εμπειρίας της Κύπρου όσον αφορά το ζήτημα των βιώσιμων λύσεων για τους ασυνόδευτους ανήλικους, θα υπήρχε η προσδοκία ότι, όλων αυτών έχει προηγηθεί ένας πρωτοπόρος εκσυγχρονισμός της σχετικής νομοθεσίας. Αντιθέτως, ο ισχύων Περί Παιδιών Νόμος (1956), αποικιοκρατικής απήχησης, ανάγεται χρονικά στο 1956, δηλαδή τέσσερα χρόνια πριν την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου από τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Βεβαίως έκτοτε, και μέσω τροποποιητικών νόμων αλλά κυρίως μέσω της σύννομης ασκούμενης πολιτικής και της συνεπακόλουθης διεύρυνσης των σχετικών προσλήψεων και ερμηνειών, παρατηρείται μία σταθερή νομοθετική και ερμηνευτική μετατόπιση από έναν άκρατο, θετικιστικό προστατευτισμό, προς μια πιο φιλελεύθερη, σύγχρονη, δικαιωματική αντιμετώπιση του παιδιού. Εντός του θεσμικού πλαισίου των

6. Με τον συγκεκριμένο όρο δεν υπονοείται η συναισθηματική σύνδεση αλλά η κατανόηση των δυσχερειών τις οποίες διέρχεται ο ασυνόδευτος ανήλικος.

βιώσιμων λύσεων, ο ασυνόδευτος ανήλικος αντιμετωπίζεται, όπως σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. που εγγράφονται στο τόξο των συναφών διεθνών συμβάσεων και πρακτικών, ως φορέας δικαιωμάτων και απόψεων που πρέπει να εισακούονται και λιγότερο ως υποκείμενο επιβολής κανόνων και διαδικασιών.

Τη νομοθεσία για το παιδί συνδράμει από το 2000 και ο αρκετά προωθημένος Προσφυγικός Νόμος που, αν και λακωνικός, αφήνει ακριβώς γι' αυτό το λόγο, μεγάλα περιθώρια άσκησης διευρυμένων πολιτικών. Επιπρόσθετα, τα τελευταία χρόνια, οι ελεγκτικοί μηχανισμοί επικουρούν τους εκτελεστικούς και έτσι η εμπειρία εμπλουτίζεται και θωρακίζεται σταθερά. Το ακόλουθο σχεδιάγραμμα αποτυπώνει σχηματικά το σκηνικό των εμπλεκόμενων φορέων στο σχεδιασμό, την υλοποίηση και τον έλεγχο των βιώσιμων λύσεων.

Σχεδιάγραμμα 4

Η Υπηρεσία Ασύλου, διά των καθοριστικών για το μέλλον του ανήλικου αποφάσεων, τοποθετείται ως ξεχωριστή μονάδα, στον παραπάνω πολυεπίπεδο μηχανισμό. Τέλος, ο ανεξάρτητος θεσμός του/της Επιτρόπου Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού παρεμβαίνει ελεγκτικά, όπου αυτό κριθεί αναγκαίο, προκειμένου να προωθηθεί η εφαρμογή καλών πρακτικών και πολιτικών, καθώς και η συμμόρφωση με διεθνείς και ευρωπαϊκές σχετικές υποχρεώσεις της Κύπρου.

Η αρχιτεκτονική του θεσμού της κηδεμονίας αναπτύσσεται μέσα από ένα τριπλό σχήμα: νόμιμος κηδεμόνας (Διεύθυνση Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας), κηδεμόνες «στην πράξη» / εκπρόσωποι του κηδεμόνα (Λειτουργοί Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας) και άτυποι «κηδεμόνες» (Στέγες του «Hope For Children» CRC Policy Center). Ο μηχανισμός χαρακτηρίζεται από μία έντονη διάδραση

των επί μέρους τμημάτων του, χωρίς αυτό να τον μετατρέπει σε πολύπλοκο. Η εμπειρία εμπλουτίζεται καθημερινά και οι αλληλοεπικαλύψεις ρόλων και διαδικασιών, χωρίς να εξαφανίζονται, αποτελούν εξαιρέσεις. Άλλωστε, στην περίπτωση αυτού του μηχανισμού, οι ρόλοι είναι αυστηρά καθορισμένοι από τη νομοθεσία και τα μεταξύ των φορέων πρωτόκολλα. Παρά όμως τον καθορισμό των ρόλων, ο ανθρώπινος παράγοντας και η ανθρώπινη εργασία αναδεικνύουν ζητήματα, που εκ πρώτης όψεως δεν γίνονται ορατά. Ο εργασιακός και ψυχολογικός φόρτος των εργαζομένων (Ben-Zur and Michael, 2006) στην πρώτη γραμμή κάλυψης των αναγκών των ασυνόδευτων ανηλίκων και τα άτυπα χαρακτηριστικά της θεσμικής συνεργασίας προκαλούν φυσιολογικές τριβές και γίνονται ο λόγος για να εντοπιστούν περιθώρια περαιτέρω βελτίωσης της συνεργασίας.

Οι απόψεις των εμπλεκομένων, όπως παρουσιάζονται στην Εθνική Αναφορά για τις Βιώσιμες Λύσεις, είναι, ως προς αυτό, αρκετά ενδεικτικές. Για παράδειγμα, ήταν κοινός τόπος μεταξύ των Λειτουργών των Υ.Κ.Ε. η δυσκολία επικοινωνίας με διεθνείς αλλοδαπές υπηρεσίες. Η διαπίστωση αυτή λειτουργεί αρνητικά κατά τον σχεδιασμό ή την εφαρμογή π.χ. της οικογενειακής επανένωσης του ασυνόδευτου ανηλίκου με συγγενείς του σε άλλο Κράτος-Μέλος της Ε.Ε. Οι Λειτουργοί εντοπίζουν επίσης ένταση στις σχέσεις τους με τους υπηρεσιακούς παράγοντες της Υπηρεσίας Ασύλου, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις απορρίψεως αιτημάτων προστασίας. Σχετική είναι η άποψη Λειτουργού των Υ.Κ.Ε., που καταγράφεται στην Έκθεση, για την κυριαρχία της Υπηρεσίας Ασύλου και των αποφάσεών της επί ζητημάτων που, εκτός από νομικές απαντήσεις, επιζητούν και ανθρωπιστική αντιμετώπιση. Ζητήματα εκπαίδευσης και κουλτούρας του ασυνόδευτου ανηλίκου, συγκαταλέγονται στα παράπονά τους που συνδέονται και με συμπεριφορές απροθυμίας ή και αρνητισμού κατανόησης και εξυπηρέτησης. Ακόμα, οι Λειτουργοί των Υ.Κ.Ε. χαρακτηρίζουν χρονοβόρο τον συντονισμό μεταξύ όλων των εμπλεκομένων υπηρεσιών, λόγω και γραφειοκρατικών αγκυλώσεων, ενώ επιρρίπτουν ευθύνες στις συνεργαζόμενες ΜΚΟ για περιστασιακή υπέρβαση αρμοδιοτήτων και για δογματισμό.

Σε μία τόσο απαιτητική αλλά και κρίσιμη θεσμική σχέση, όπως αυτή μεταξύ των Υ.Κ.Ε. και των συνεργαζόμενων φορέων της Κοινωνίας των Πολιτών, σχέση που έχει δομηθεί για την ενίσχυση της προστασίας μια ευάλωτης κατηγορίας παιδιών, ο χρόνος καθίσταται πολύτιμος. Η ευελιξία, εντός πάντα ενός επιτρεπτού πλαισίου, και η επάρκεια σε μέσα που διαθέτει το «Hope For Children» CRC Policy Center, έχουν επιτρέψει – σε πολλές περιπτώσεις – την επίλυση πρακτικών ζητημάτων, όπως για παράδειγμα η αξιοποίηση διεθνών επαφών και δικτύων από τον Οργανισμό που επιπάχυνε σε ορισμένες περιπτώσεις τις διαδικασίες ελέγχου από το άλλο Κράτος-Μέλος του οικογενειακού περιβάλλοντος συγγενών ασυνόδευτων ανηλίκων, που ανέμεναν στην Κύπρο την επανένωσή τους. Ωστόσο, ορισμένες από τις παραπάνω διαμαρτυρίες των Λειτουργών των Υ.Κ.Ε., αφορούν δομικά

υπηρεσιακά θέματα και παγιωμένες πρακτικές όπως π.χ. η πιθανή μείξη του ρόλου ελεγκτή και ελεγχόμενου στα πρόσωπα των Λειτουργών των Υ.Κ.Ε., ιδιαίτερα όταν βρεθούν ενώπιον απορριπτικών αποφάσεων της Υπηρεσίας Ασύλου⁷. Περαιτέρω, όσον αφορά τα θέματα κουλτούρας και προσωπικής ανάπτυξης του ασυνόδευτου ανηλίκου, το «Hope For Children» CRC Policy Center, μέσω των προγραμμάτων ολιστικής αντιμετώπισης των αναγκών του (στέγαση, διαβίωση, εκπαίδευση, κ.ά.) καθώς και μέσω των παρεμβάσεων του Οργανισμού στη δημόσια εκπαίδευση, είναι σε θέση να παρουσιάζει απτά αποτελέσματα καλών πρακτικών.

Οι προσεγγίσεις προσδιορισμού βιώσιμων λύσεων εξακολουθούν να αποτελούν βασικές εκκρεμότητες στην πορεία για βελτίωση του μηχανισμού και του πλαισίου τους για την αποτελεσματική και ουσιαστική προστασία των δικαιωμάτων των ασυνόδευτων ανηλίκων και τη βέλτιστη ολιστική φροντίδα τους. Συνοψίζοντας τα δεδομένα, όπως καταγράφηκαν, μελετήθηκαν και ερευνήθηκαν, προκύπτουν ως εισηγήσεις, τα εξής:

- (νομοθετικός) καθορισμός επίσημης μεθοδολογίας σχεδιασμού και εφαρμογής παρεχόμενης προστασίας, φροντίδας και αποκατάστασης σε παιδιά που χρήζουν αυτών των υπηρεσιών,
- απογραφειοκρατικοποίηση (απλοποίηση) διαδικασιών ζητημάτων που αφορούν ανηλίκους,
- επαρκής αναλογική αριθμητική στελέχωση των Υ.Κ.Ε. με εξειδικευμένους Λειτουργούς παιδο-ψυχο-κοινωνικής φροντίδας και κοινωνικής προστασίας,
- διαρκής και εξειδικευμένη επιμόρφωση προσωπικού Υ.Κ.Ε. και εμπλεκόμενων φορέων στην παιδική προστασία, φροντίδα και αποκατάσταση,
- θεσμικός συντονισμός εμπλεκόμενων φορέων και δημιουργική αντιμετώπιση αλληλοεπικάλυψης αρμοδιοτήτων,
- οριζόντια δικτύωση εμπλεκόμενων φορέων κοινωνικής φροντίδας για τα παιδιά,
- μηχανισμοί διαρκούς αξιολόγησης και αναθεώρησης κάθε βιώσιμης λύσης,
- ανάδειξη καλών πρακτικών βιώσιμων λύσεων και φροντίδας,
- θεσμοθέτηση ενιαίων προτύπων ποιοτικών κανόνων παροχής ολιστικής κοινωνικής φροντίδας ανηλίκων,

7. Μείζον ζήτημα για το δικαίωμα των ασυνόδευτων ανηλίκων σε νομική στήριξη είναι ο διαχωρισμός της συγκεκριμένης λειτουργίας από τα καθήκοντα του νομίμου κηδεμόνα, που είναι οι εκπρόσωποι των Υ.Κ.Ε. Στην Κύπρο η έννοια του νομίμου κηδεμόνα και του νομικού εκπροσώπου (ενώ ο Λειτουργός των Υ.Κ.Ε., δεν είναι δικηγόρος εγγεγραμμένος στο οικείο μητρώο) ταυτίζονται, ή μάλλον δεν διαχωρίζονται, με αποτέλεσμα την παραπάνω σύγχυση και, τελικά, δυνητικά δύναται να προκληθεί βλάβη των δικαιωμάτων του ασυνόδευτου ανηλίκου. Βλ. «Hope For Children» CRC Policy Center, (2014) *Εφαρμόζοντας τα Βασικά Πρότυπα για τους κηδεμόνες ασυνόδευτων παιδιών στην Ευρώπη, Εθνική Έκθεση*, Κύπρος: 18 (Νομική Εκπροσώπηση).

- προώθηση βασικών προτύπων και εναρμόνιση της ποιότητας των συστημάτων κηδεμονίας σε όλη την Ευρώπη και τα κράτη μέλη
- νομική εκπροσώπηση ασυνόδευτων ανηλίκων,
- διακριτοί ρόλοι μεταξύ εκπροσώπων (κηδεμόνων) ανηλίκων και φροντιστών, διοικητικών και δικαστικών οργάνων,
- εγκαθίδρυση πλαισίου μετάβασης προς την ενηλικίωση,
- ευαισθητοποίηση κοινωνικού συνόλου.

Επίλογος

Αποτελεί πρόκληση προτεραιότητας και προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά και το επίπεδο κοινωνικής ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνιών η θεσμοθέτηση και έμπρακτη εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου ενιαίου πλαισίου κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής φροντίδας όλων των παιδιών σε κάθε χώρα, χωρίς δυσμενείς διακρίσεις, εμπόδια και αποκλεισμούς, με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες κάθε παιδιού. Ταυτόχρονα αναμένεται, σε αυτές τις χώρες, η προαγωγή ευνοϊκών διακρίσεων και ολιστικής μέριμνας για κάθε ατομική ιδιαιτερότητα, διαφορετικότητα και διαπιστωμένη ανάγκη κάθε παιδιού. Ο σχεδιασμός, η οργάνωση και παροχή αυτών των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας, φροντίδας και αποκατάστασης για παιδιά, είναι καθοριστικά απαραίτητο να ενσωματώνουν, σε κάθε νομοθεσία αλλά και στην καθημερινή πρακτική κάθε χώρας, τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα «*Δικαιώματα του Παιδιού*» και τις παράγωγες ή ειδικές Συμβάσεις, Οδηγίες, Διακηρύξεις, κλπ. για τα παιδιά, τις κατευθύνσεις των Ηνωμένων Εθνών για «*την Εναλλακτική Φροντίδα των Παιδιών*» (UN, 2010), τις συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη μέλη, όπως τη Σύσταση (2005)5 για «*τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας*»⁸ και τη Σύσταση (2011)12 για «*τα δικαιώματα των παιδιών και τις φιλικές κοινωνικές υπηρεσίες για παιδιά και τις οικογένειές τους*» (Council of Europe, 2011) και τέλος τις κατευθύνσεις για «*φιλική δικαιοσύνη για τα παιδιά*» (Council of Europe, 2010). Για τις Κρατικές Αρχές στην Κύπρο, αποτελούν πολύτιμη πηγή οι προτροπές προς αυτές, που εμπεριέχονται στην ενότητα «*Γενικές Συστάσεις από το πρώτο πρόγραμμα 'Κλείνοντας ένα Χάσμα Προστασίας'*»⁹, η οποία περιλαμβάνεται στην Εθνική Έκθεση για την Κύπρο (2014) του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «*Εφαρμόζοντας τα Βασικά Πρότυπα για τους κηδεμόνες ασυνόδευτων παιδιών στην Ευρώπη*»

8. βλ. [www.coe.int/t/dg3/children/childrenincare/Rec\(2005\)5%20Greek.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/children/childrenincare/Rec(2005)5%20Greek.pdf)

9. βλ. General recommendations from the first project closing a protection gap, pp.63

(Camassa, 2014), οι οποίες προέκυψαν με βάση τις πληροφορίες που λήφθηκαν από ασυνόδευτα παιδιά και κηδεμόνες, στην Κύπρο.

Βιβλιογραφία

- Αμνρά, Ά. (1994). Γηρατεία και Μετανάστευση, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 84-85, σελ. 43-52.
- Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (2012). *Οδηγός για υπηκόους τρίτων χωρών με αναπηρία νομίμως διαμένοντες στην Ελλάδα*, Υπουργείο Εσωτερικών και Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Κανονισμός του Δουβλίνου (2013). *Κανονισμός ΕΕ αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013*.
- Κουγιάννου, Α. (2015). Οι μικροί ταξιδευτές του προσφυγικού: Μυτιλήνη-Πειραιάς με τα παιδιά που ταξιδεύουν μόνα τους. 11 ιστορίες βίαιης ενηλικίωσης. The Huffington Post, 26 Νοεμβρίου 2015, Διαθέσιμο στο: http://www.huffingtonpost.gr/2015/11/26/metanasteutiko-paidia-pou-taksiduoun-mona_n_8642770.html
- Οικονόμου, Κ. (2011). Κοινωνική εργασία και ασυνόδευτα παιδιά και παιδιά που έχουν χωρισθεί από την οικογένειά τους. Η περίπτωση του Κέντρου Υποδοχής Ανήλικων Προσφύγων του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας στα Ανώγεια Κρήτης. Στο: Σταύρος Πάρλαλης, *Οι Πρακτικές Εφαρμογές της Κοινωνικής Εργασίας στην Ελλάδα και στην Κύπρο*, Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, σελ.123-138.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ. και Μόππη-Στεφανίδη, Φ. (2015). Μετανάστευση. Στο: Φ. Μόππη-Στεφανίδη (Επιμ.). *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σελ. 77-128.
- Δημοκρατία της Κύπρου (1956). Ο περί Παιδίων Νόμος (Κεφ.352).
- Δημοκρατία της Κύπρου (2000). *Ο περί Προσφύγων Νόμος του 2000, άρθρο 2*. Βλ. ανάλογες διατυπώσεις στον *Περί της Καταπολέμησης της Εμπορίας και της Εκμετάλλευσης Προσώπων και της Προστασίας των Θυμάτων Νόμο του 2007*, άρθρο 2, στον *Περί Αλλοδαπών και Μετανάστευσης Νόμο (Κεφάλαιο 105)*, άρθρο 18ΚΘ, όπως τροποποιήθηκε από τον *Περί Αλλοδαπών και Μετανάστευσης (Τροποποιητικού) Νόμο, Ν.8(Ι)/2007*.
- Δημοκρατία της Κύπρου (2015). *Ο περί της Ίδρυσης και Λειτουργίας Διοικητικού Δικαστηρίου Νόμος του 2015 (Ν.131(Ι)/2015)*.
- Πετράκου, Η. και Tatlidil, Ε. (2003). Διαστάσεις της γυναικείας μετανάστευσης στην ΕΕ και την Ελλάδα. Στο: Tatlidil, Ε. και Φώκιαλη, Π.(2003). *Ελληνοτουρκικές Προσεγγίσεις: Ανακαλύπτοντας τον κοινωνικοοικονομικό ρόλο της γυναίκας*, Τόμος Ι, Αθήνα: Ατραπός.

- Συμβούλιο της Ευρώπης (2005). *Σύσταση (2005)5 της Επιτροπής Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα κράτη μέλη «Τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα παιδικής προστασίας»*, Αθήνα, Ινστιτούτο Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης.
- Benson, M. and O'Reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*. 57(4), pp. 608-625.
- Ben-Zur, H. and Keren, M. (2006). Burnout, social support, and coping at work among social workers, psychologists and nurses, *Social Work in Health Care*, 45 (4), pp. 63-82.
- Bushin, N. (2009). Researching family migration decision-making: a children-in-families approach. *Population, Space and Place*. 15 (5), pp. 429-443.
- Camassa, R. (2014). *Implementing the Core Standards for guardians of separated children in Europe. Country Assessment: Cyprus*, HFC «Hope For Children» CRC Policy Center, Cyprus.
- Cassell, C. and Symon, G. (2004). *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*, London: Sage Publications.
- Council of Europe (2010). *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-friendly Justice*.
- Council of Europe (2011). *Recommendation CM/Rec (2011)12 of the Committee of Ministers to member states on children's rights and social services friendly to children and families*.
- De Groot, C., Mulder, C. H., Das, M. and Manting, D. (2011). Life events and the gap between intention to move and actual mobility. *Environment and Planning*, 43 (1), pp. 48–66.
- Derluyn, I. and Broekaert, E. (2008). Unaccompanied refugee children and adolescents: the glaring contrast between a legal and a psychological perspective. *International Journal of Law and Psychiatry*, 31 (4), pp. 319-330.
- Drammeh, L. (2010). *Life Projects for Unaccompanied Migrant Minors: A handbook for front-line professionals*. Council of Europe Publishing. Διαθέσιμο στο: http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Source/ID10053-Life%20projects_GB.pdf
- ESSA, A. (2011). *Kashmir: The Pandit question*. Aljazeera. Διαθέσιμο στο: <http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/kashmirtheforgottenconflict/2011/07/2011724204546645823.html>
- European Commission. (2007). *Recommendation CM/Rec(2007)9 of the Committee of Ministers to member states on life projects for unaccompanied migrant minors*. Adopted by the Committee of Ministers on 12 July 2007 at the 10002nd meeting of the Ministers' Deputies.
- European Commission.(2014). *Immigration in the EU*. Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs>

- European Union. (2014). *European Agency for Fundamental Rights, Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking*, June 2014, Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/docid/53b14fd34.html>
- European Union. (2015). *Increasing the support for unaccompanied minors arriving in the EU, European Platform for Investing in Children*, 3 December 2015.
- Gammage, S. (2007) *El Salvador: Despite End to Civil War, Emigration Continues*. Διαθέσιμο στο: <http://www.migrationpolicy.org/article/el-salvador-despite-end-civil-war-emigration-continues>
- Gugliotta, G. (2008). The Great Human Migration. Why humans left their African homeland 80,000 years ago to colonize the world. *Smithsonian Magazine*, July 2008.
- Human Rights Watch. (2015). *ΕΕ: Οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων των παιδιών τροφοδοτούν τη μετανάστευση. Στρατολόγηση παιδιών, παιδικοί γάμοι και επιθέσεις σε σχολεία*. 24 Ιουνίου 2015, Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/el/news/2015/06/24/278222>
- Kohli, Ravi K.S. (2006). The sound of silence: Listening to what unaccompanied Asylum-seeking children say and do not say, *British Journal of Social Work*, 36 (5), pp.707-721.
- Migration Policy Institute. (2016). Rising child migration to the United States, Διαθέσιμο στο: <http://www.migrationpolicy.org/programs/us-immigration-policy-program/rising-child-migration-united-states>
- OECD. (2014). Is migration really increasing? *Migration Policy Debates*, May 2014.
- Park, H. (2014). Children at the Border, *The New York Times*, 21 October 2014.
- Parker, L. M. (2007). The Ethics of Migration and Immigration: Key Questions for Policy Makers. *Markkula Center for Applied Ethics*.
- Raghavan, S. (2007). War in Iraq propelling a massive migration. *Washington Post Foreign Service*, 4th February 2007.
- Seale, C. Gobo, G. Gubrium, J. F. and Silverman, D. (2004). *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications.
- Separated Children in Europe Programme. (2010). *SCEP Statement of Good Practice, March 2010*, 4th Revised Edition, Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/docid/415450694.html>
- Smith, C. (2014). Cyprus divided: 40 years on, a family recalls how the island was torn apart. *The Observer*. 6th Sunday 2014.
- Sourander, A. (1998). Behavior problems and traumatic events of unaccompanied refugee minors, *Child Abuse & Neglect*, 22 (7), pp.719-727.
- UN. (2010). *Guidelines for the Alternative Care of Children*, UN General Assembly A/RES/64/142, 23 February 2010.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC). General comment No. 6 (2005): *Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin*, 1 September 2005, CRC/GC/2005/6, Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/docid/42dd174b4.html>

UNCRR Policy Center. (2013). *Durable Solutions for Separated Children in Europe. National Report: Cyprus, Pilot project on Unaccompanied Minors 2013*, European Commission Directorate – General Home Affairs, Asylum and Migration Fund, Written by Rafaela Camassa.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Field Handbook for the Implementation of UNHCR BID Guidelines*, May 2008, pp.78-79, Διαθέσιμο στο: www.refworld.org/pdfid/48480c342.pdf

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Field Handbook for the Implementation of UNHCR BID Guidelines*, November 2011, Διαθέσιμο στο: <http://www.refworld.org/docid/4e4a57d02.html>